

Alföldy Jenő

„És mit írva nem látsz e képen...”

Csanádi Imre: Ostorosok

(A Képes Krónika miniatúráira sorozat 5. darabja)

Vén Béla többé tatártól nem tart, –
támaszt ön-fia tatár helyett bajt.
Egymás ellen hadat viselnek:
kardra bízzák, hogy korona kit illet.
Nem kedvez magyar a magyarnak:
hányan, hajjaj, fegyver által halnak.
Metszett torkokban jaj torlik vala,
mennyországiglan felhallik vala.

Ne higgyük, hogy történik jobban
egyéb keresztyén országokban:
fene ispánok, fejedelmek
pogányságot mindenholott mívelnek.
Olasz-e a példa, vagy német?
A ránk leső Ítélet
e földön is mea culpát üvöltet:
ostorosok rónak magyarai földet.

Krónikánk lapján, kiseded képen,
kullognak, ím, konokul négyen;
kinek ágyékán kurta berhe,
kit fedez kámzsa rongyolló terhe.
Ostort ki-ki kezébe vőn –
mennek meztélláb, kegyetlen kövön,
vért a vétkes test verejteznek –
e világ vétkét görnyedve viszik.

Nem hajtanak már hívságokra,
nem a megszeppent, elborult halmokra,
mely halmok – ő, hányjunk keresztet! –
bűnvallóinkkal együtt görnyedeznek.

Kiseded egyházak karcsú tornya,
ég aranyára, titok-tudóra,
hunnyáskodva sandít, meredten,
ítélet-váró rettenetben.

Tátongó rések szaggatta útra
– honnan-merre? Isten ha tudja! –
bűnből-vetkezők botolva lépnek,
szenvedésseknek mégsem szabnak véget:
ágas ostortól, vas-tövisektől,
vér serked a sanyarú testből,
hajlott hátok vérről virágozik,
útlejtő de csak róják roskadásig.

És mit írva nem látsz e képen:
Nyúlak szigetén, klastromja csöndjében,
ostort magára mind forróbban fordít
magyari király leánya, Margit.
Nem kérdvén, vagy-on-é soron:
serken már elő-tikszó-koron,
felel az álmos kukorékolásra
ő sistergő fohásza.

Sír nagy bőséggel, gyilkolja-gyötri,
ő gyenge testét ösztövériti:
sok nyomorúság mert szívét megjárta,
nagy gonoszságot mert megutálta,
egy-méhben feküdt atyjafiát,
ő atyját is, Béla királyét,
hittől-szakadt számos eretnekét,
ordas urakét, pogány püspökökét.

1979

Krónikás ének a tatárjárás utáni időkből

Ostorosok című versét Csanádi részben a *Képes Krónika* szövege, részben pedig Ráskai Lea¹ 1510-ben elkészült, Szent Margit legendáját megörökítő, magyar nyelvű kódexmásolata alapján írta meg. Képzetét a *Képes Krónika* egyik miniatúrája, Meggyesi Miklós flagellánsokat ábrázoló képe gyűjtötte be: szomorú menetük szörnyű idők mementója. Megszemélyesítő képe a keresztény világ közös veszélyére figyelmeztet:

*Kisdéd egyházak karcsú tornya,
ég aranyára, titok-tudóra,
hunnyászkodva sandít, meredten,
ítélet-váró rettenetben.*

A 13. század közepének történelmi tragédiáit, félelmeit és bűneit, a vezeklőket és a szentéletű királylány alakját idézi föl ez a krónikás vers. Krónikás jellege kifutópálya a költészet felszárnyalásához. Az *Ostorosok*at az *Írott képeken* belüli, kilenc versből álló kisebb sorozat, *A Képes Krónika miniatúráira* legérdekesebb költeményének gondolom. Nem olyan veretes-bravúros kultúrhistoria talán, mint *A miniatör – Meggyesi Miklós – nevére*, nem tartalmaz esszévers-szerű művészettörténeti-esztétikai észrevételeket, mint a *Szarvasra vadászók* vagy a *Béla herceg és a pomorán*, de krónika voltában ez a darab telik meg a legtöbb lírával, a lélekben lakozó *történelmi érzék* s a szenvedés költészetével. Csanádi leírhatatlan szörnyűségek tanúja és részese volt a háborúban s a hadifogságban, és gyanítom, hogy a középkori borzalmak távolságtartó, mérsékelt hangú fölidézése – a vezeklők örvén – arra volt neki jó, hogy versében stílszerűen érzékeltessen *közvetve* olyasmit, amihez hasonlót *közvetlenül* is látott-hallott és átélt a második világháborúban: dúlást, öldöklést, testvérharcot, és amit a 20. század még hozzátett.

A mű azért is külön figyelmet érdemel, mert ez Csanádi egyik legkésőbbben írt verse. Nagy áttételekkel alighanem saját testi fájdalmai is kifejeződnek benne... Ez után már csak a *gyerekkora édenéből* föllevenített *Szület*, a jóságos nagyanyjáról szóló költeményét írta meg (1981). Igaz, valamelyest még igazított egyik-másik versén, s legutoljára a hetvenes évek közepén elkezdett *Flórát* fejezte be (dátumozása: 1975–1988), de a szívműtétek miatti kényszerpihenők és az *Új Tükörrel* meglazult-megszakadt kapcsolatai s elkedvetlenedése után 1979 az utolsó alkotóéve, amelyben több darabot megírt és nyilvánosságra hozott. Főként a *Verses állatvilágot* gyarapította, bizonyára a ciklusban megcélzott korosztályhoz felnövő, kilencéves kislánya kedvéért (*Leveli, Turul, Fejjel lefelé, Csikászatok, Magyar strucc*), de az *Írott képek* ciklusnak ez a fontos darabja, az *Ostorosok* is ebből az évből való.

Nyelvi-stiláris okokból is külön figyelmet érdemel *A Képes Krónika miniatúráinak* ez a verse. Csanádi gyakran élt az archaikus magyar költészet fordulataival – erre számos kritika utalt már az életmű recepciója során. Egy-egy költeményével kapcsolatban már kimutatták (például Mohácsy Károly a *Bornemisza Péter* elemzésében) a költő régies szavainak, többé vagy kevésbé rejtett idézeteinek mintáit, lelőhelyeit, de többnyire általánosságban

1 Ráskay Lea apáca volt a 16. század elején. A Nyulak szigetén levő domonkosrendi kolostorban élt, s lemásolta a *Margit-legendát* (1510). Az 1276 és 1300 között készült eredeti, latin nyelvű Margit-legenda szerzője „Frater Senior” – Marcellus atya, a királylány gyóntatója volt. Művét már a 13. sz. végén magyarra fordították. Ráskay Lea ennek az átültetésnek a 14. sz. végén készült további másolatát írta le újra a 16. sz. elején; a magyarul szóló változatok közül ez maradt fenn. A mű eleje és vége megcsonkult, de a latin eredeti segítségével a hiányzó részeket a 18. sz.-ban pótolták. A magyar szöveg a többszöri másolás és a szubjektív betoldások ellenére megfelel Marcellus atya eredeti, latin nyelvű írásának.

szóltak „veretes”, „ódon” stílusrétegeiről, mintha Csanádi csupán a *konzervatív* ízlésétől indítva alakított volna ki valamilyen aransujtásos „régies irályt” az irodalmi múlt kincstárából, amelyben hat-hét évszázad különböző nyelvtörténeti elemei keverednek.

Az *Ostorosok* jó alkalom arra, hogy rögzítsük: Csanádi nem elbújni akart saját kora elől a régiségben. Nemcsak az ódonssággal hitelesített *magyar jelleg*, vagy a mai nyelvromlás esetlegességeit kikerülő *választékosság* kedvéért archaizált – hanem a *korhű megjelenítés*, ennek révén pedig a *mának szóló történelmi lecke* kedvéért is. Ráskai Lea 1510-ben elkészült kódex-másolata nyelvünk két és fél évszázad folyamán történt változásainak ellenére hitelesen tudósít Szent Margit² életéről és a tatárdúlás utáni évekről, évtizedekről.³ Az *Ostorosok* rejtett, itt-ott dőlt betűvel jelzett idézetei, utalásai és archaikus fordulatai nem általában a magyar irodalmi régiségből, hanem nagyrészt Ráskai Lea művéből származnak.

Érdekes a hatodik szakaszban ez a fél mondata: „*És mit írva nem látsz e képen.*” Magyarózkodó, mentegetőző szavaknak vélhetnénk ezeket, mint a vásári képmutogató regösökét, akiknek fatáblákra festett, változtatva felmutatott képeiből hiányosan áll össze a história, ezért szavakkal pótolják valamelyik jelenetet. A költemény összefüggően ábrázolja a tatárjárás nyomán támadó polgárháború korszakát s az ország általános erkölcsi romlását, de az utolsó két versszakot egyetlen személynek, a bűnösök lelkéért vezeklő, életét Krisztusnak áldozó Szent Margitnak szenteli – róla pedig Meggyesi mester nem festett miniatúrát. A vers nemcsak követi a *Képes Krónika* szövegét és kommentálja az ostorosokról készült miniatúrát, hanem (Ráskai Lea nyomán) pótolja is a képsorozat hiányzó láncszemét, amelyben a szenvedésre rendelt királylány magára veszi, s levezekeli atyja és atyafisága, a magyarok és a világ bűneit. A regélő modor a múltba vezet, de csak azért, hogy a régi időket átélve, a mára ocsúdjunk. Illyés Gyula ekkoriban hazánk „szélművelő” helyzetéről írt és beszélt, amely sok mindenre jó lehetne, de arra is figyelmeztetett, hogy tőlünk keletre és délre s mindenfelé a világban a tomboló nacionalizmus veszélyezteti a békés népeket.⁴ Csanádi nem aktualizált, hanem látteleket vett a *Képes Krónikából*, hogy okuljunk a történelemből.

---

2 Árpád-házi Margit (élt 1242–1271) IV. Béla (uralk. 1235–1270) és a bizánci császári családjából való Laskaris Mária királyné lánya. A szülők már négyéves korától a veszprémi dominikánus apácakolostorban neveltették. Tizenkét évesen került a Nyulak szigetére. Cseh, olasz királyi és lengyel főúri kérést sorra elutasította, önsanyargató életmódot folytatott, és tizenkilenc éves korában szerzetesi fogadalmat tett. Apai nagynénje, a későbbi Magyarországi Szent Erzsébet példája is hatott rá. Huszonkilenc évesen halt meg. Szentté avatását öccse, V. István király kezdeményezte, de az eljárás a Szentszéken elakadt, csak a 20. század harmincas éveiben került rá sor. A magyar nép már nem sokkal halála után Szentként tisztelte, Ady ezért nevezte így *Szent Margit legendája* című versében.

3 Íme Ráskai művéből egy részlet, mely a tatárok sújtotta ország belső viszályait idézi föl: „[...] *támada háborúság Szent Margit asszonynak szülei között és ő atyjafia között, István király között. És oly igen veszedelmes háborúság támada közöttük, hogy minden igazságnak szertartása nélkül, és hátravetvén az isteni félelmet mind érsekekben és püspökökben és mind jobbágyokban, nagy sok ezer ártatlan emberek ítéletnek egyenessége nélkül elveszének, mely nagy háborúságok között e szentséges szűznek ő sirlalmi, valának öneki éji és napi kenyere. Mert meggondolja vala e szent szűz, hogy ez ilyenféle háborúság semmiképpen nem lehet nagy sok lelkeknek veszedelme nélkül. Azt is meggondolja vala e szent szűz, hogy efféle háborúság nem lehet az ő szüleinek, atyjának, anyjának, lelkének veszedelme nélkül, kik immár megvénhedtek vala, és mind szüleinek, mind atyjafiainak utálatos fáradsága nélkül nem lehetne. [...] Szegényeket és ártatlanokat annyira megnyomorítanak vala, hogy a kiáltásuk mind mennyországiglan felhallik vala. Annyi nagy háborúság, veszedelem vala, hogy senkinek nem kedveznek vala, sem véneknek, sem ifjaknak, sem férfiaknak, sem asszonyállatoknak, sem szűzeknek, hanem mindenképpen álnokul megnyomorítatnak minden okosság nélkül.*” In: Árpád-kori legendák és intelmek. 135. old. Szépir., 1983.; 1987. A versben felhasznált fordulatokat kurzívóval kiemeltem.

4 Előadás Lakiteleken 1979. május 20-án. *Lehet még nemzedék?* címmel olvasható a *Naplójegyzetek 1979–1980* kötetében. Századvég Kiadó, 1994.

Ahogy Ady Endre a *Szent Margit legendáját*, úgy Csanádi is profán indítékból írta a maga költeményét. De ahogy ama másik református – saját szavával *protestáló*⁵ – költő, ő is teljes lélekkel adózott a szentnek, mint a maga kora fölé nő, rendkívüli egyéniségnek. A hozzá fűződő legendák nagy része igaz. IV. Béla a tatárok elől külföldre menekülve, s ott meghúzódva Istennek ajánlotta lányát, Margitot, hogy járjon közbe szerencsétlen országunkért. Megtizedelt népünket, fölperzselt országunkat maguk mögött hagyva a tatárok visszavonultak – de a béke nem jött el: a megkoronázott (s több vármegyét magáénak mondható) trónörökös, a későbbi V. István (1270–1272) apja ellen fordult, a magyarságot pártokra osztva. A *támaszt ön-fia tatár helyett bajt* finom utalás Kisfaludy Károly *Mohács*⁶ című elégiájának egyik híres sorára – *önfia vágta sebét* –, jelezvén, hogy nagy történelmi tragédiáink részben az országot gyöngítő belső viszályokra is visszavezethetők.

A tatárdulás és az utána zajló polgárháború egekig jajongó hangulatát Csanádi nem ecsetelgeti, inkább erre a szuggesztív hangulatú, dőlt betűkkel kiemelt idézetre bízta: a meggyötört nép keserve „*mennyországiglan felhallik vala*”.⁷

Csanádi a krónikások tárgyilagos hangnemét híven megtartva teremt lírát. Nem használnál hangerősítőt, hanem, mondhatni, félvezetőket használ, hogy a finomabb szívhangokat is közvetíthesse. A tatárjárás történelmünk egyik legnagyobb iszonyata. A pusztítás évtizedekre visszavetett minket az európai fejlődésben. A költő tudta, hogy alkata nem arra rendelte őt, hogy versenyre keljen Juhász Ferenc „*époszával*”, *A tékozló országgal*, amelynek páratlan költői ereje minden lehetséges remény-lángjával és förtelmével megjelenítette a Dózsa-féle parasztháborút. Csanádi érezte, hogy azt felülmúlni nem lehet, s tudta, hogy alkatához eleve más munkamódszer illik. Versének szövegébe finoman beleszótt, Arany János módján *dőlt betűs* idézeteivel, utalásaival érezte, hogy régivolt csapásokról ír, amelyek azonban hétszáz évvel a történetek után is jelen vannak és hatnak. Török–tatár: jelképpé vált magyar összimbólumok a nemzeti tragédiákról. A régiességgel távolat ad az országot sújtó katasztrófának, példázatszerűen általánosítja a történelmi helyzetet, s néhány jellemző, jelképerő részlet kiemelésével érzéki közelségbe hozza mégis. Alkotói pozíciója nem a modern vajákosoké – táltosoké, sámánoké –, hanem a régi fóliánsokat gondosan tanulmányozó, s a régiak dolgaiból a mára és a holnapra, holnaputánra szóló tanulságokat levonó, művelődő emberé, aki maga is szörnyű időket élt meg hétszáz évvel a tatárdulás után.

Margit, a kor tagadója

Hogy a költő krónikáiról tárgyilagossága ellenére sem közömbös múltunk iránt, s lelke legmélyéről beszél, azt kulturális közvetítő elemekkel érzékelteti. Olyan irodalmi példák-ból merít, amelyek eszmélkedése óta szerves részét képezik nemzeti önazonosságának és erkölcsi meggyőződésének. Ilyen a diákként már megismert *Képes Krónika* is, amelynek egy-egy nevezetes képét a pálya csúcsára jutva fölidézi. Ilyen a többi citátum is, mely itt-ott éppen csak fölismerhető ízű fűszere a szövegnek. A *Mohácsot* a háború előtt, s egy darabig még a háború után is tanították az iskolában, Csanádi korában memoriterként is. Hasonló a helyzet a további idézetekkel. Valószínűleg már férfikorában, a régi irodalom búváráként ismerkedett meg Ráskai Lea kódexmásolatával, amely az először *boldoggá*,

5 „*Protestáló hit és küldetéses vétő*” (*Hunn, új legenda*).

6 Kisfaludy Károly e versének a *Mohácsi exhumálók*kal kapcsolatban vannak még fontos vonatkozásai – ld. a *Történelemidézés – historizálás helyett* című fejezetet.

7 Ld. a 3. sz. jegyzet kurzív szövegrészeit.

majd a 20. század harmincas éveiben *szentté* avatott Margit legendáját reánk hagyományozta. Igaz, az Árpád-házból való Szent Margit nevével más forrásoknak köszönhetően is találkozhatott: Gárdonyi Géza *Isten rabjai* című regénye, Kodolányi János *Boldog Margitja*, s főként Ady Endre gyönyörű verse, a *Szent Margit legendája* bizonyára már diákkorában eljutott hozzá. A Margitról szóló művek gyakori sajtósága, hogy a királylányhoz közeledő férfiak természetes érzelmei fölül szemlélik Margit egyéniségét, s nem képesek áthidalni azt a szakadékot, amely a világi örömeiről lemondó lányt, e rendkívüli egyéniséget elválasztja tőlük. Gárdonyi a kertészfiú-hős eszével fölérhetetlen hitbéli elkötelezettségre teszi a hangsúlyt. Kodolányi könyve arra összpontosít, hogy a tragédiák jóvátételéhez nem csupán a mindent túlélő nép életakarátára, hanem az életüket feláldozni kész egyéniségekre is szüksége van a nemzetnek. Ady nagy líraisággal villantja föl Margit egyéniségében a női érzékenységet: álomlovagról, „könnyes trubadúrról” ábrándozik, s irtózik a mokány lovakon nyargalászó, erejüket véres tornákon összemérő férfiaktól. Ady a nyugati kultúra kifinomodottságát állítja szembe a pogány eleinkre emlékeztető barbár mentalitással, azzal, amelyre irodalmi ellenfelei, a dekadencia kárhóztatói szívesen hivatkoztak. Nem vitás, hogy Csanádi Ady és a *Nyugat* örökségét vállalta ebben a tekintetben is. Nem a szenvedésben, hanem a feudális viszonyokat elutasító európaiságban.

Csanádi felfogása – a költői „krónikaírás” alkalmának megfelelően – a történelmi tényekből kifejlő példázatra irányul: *soror Margit* önként választott sorsát és korai halálát az országban uralkodó erkölcsi viszonyokkal összefüggésben ábrázolja. Az országvezetők történelmi bűnei nyomán az egész magyarság bűnhődik – a bűnösök tetteiért főként az ártatlanok fizetnek. Csanádi Imrébe mélyen beléivódott ez a felfogás, számos verse hordozza ezt a gondolatot, legalábbis a háborús versei óta.⁸ A magyar reformáció irodalmának ideológiai alappillére volt az a meggyőződés, hogy a főpapság és a főurak mértéktelen tobzódása s a köznép kegyetlen elnyomása vezetett 1526-hoz, az ország három részre szakadásához és a magyar nép tengernyi szenvedéséhez. Ezt a puritán felfogást művelődéstörténetünk következő hullámában – amikor a *cuius regio eius religio* elve már kölcsönösen érvényesült – az ellenreformáció irodalma is átvette, s néha okkal-joggal fordította vissza az erkölcsiségükben ugyancsak kifogásolható református főurakra és egyházfikra. Azóta sokszor alakultak ki olyan társadalmi viszonyok, amelyekben az uralkodó rétegek botrányos viselkedése erkölcsi tiltakozásra készítette – készletti – jobbitó szándékú íróinkat.

A közbevetés

A harmadik versszakban a krónikaíró megjegyzi: „*Ne higgyük, hogy történik jobban / egyéb keresztyén országokban: / fene ispánok, fejedelmek / pogányságot mindenholott mívelnek*”. Elég betekinteni Shakespeare királydrámáiba, tragédiáiba, ha más nemzetek bűneivel szeretnénk vigasztalódni. Az ilyen kétes értékű önvigasztalás helyett azonban helyénvalóbb a tárgyilagosság. A külső és belső okokból egyszerre kieleződött vetélkedésben szükségképpen megnőtt az étvágy a királyi családon belül a hatalomra s a megörökölhető, illetve megszerezhető tartományokra. Ez nem menti IV. Béla csapnivalóan rossz politikáját uralkodásának első, nagyobb felében, sem fia, az ugyancsak megkoronázott István mohóságát. Csanádi közbevetése egyúttal intellemeént is hangzik. Mintha Széchenyi híres szavait visszhangozná, bár a reformkori pátosz nélkül, s bizonyos rezignációval: „*Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók*.” A tizenharmadik század közepe államiságunk első (a második-

⁸ Ld. pl. *Eretnek elégia, A halálba menők, Gettóba hurcolt polgárlányra, Kívül a városon, Szonett-töredék* című és más 1944-es verseit, majd később a *Berdicsevi nyárfákat, a Bornemisza Pétert* és hasonlókat.

hoz képest viszonylag sikeresnek mondható) félezer évének legsötétebb időszaka, mélypontja. Az iszonyú öldöklésbe, az ország fölperzselésébe csak a mohácsi vészbe torkolló Dózsa-felkelést megíró Juhász Ferenc látomásokban gazdag költői nyelve és szenvedélye *A tékozló ország* révén élhetnének bele magunkat.⁹ Ilyet ritkán mutat föl a nemzet irodalma – jobbára olyankor, ha régi országfők bűnei újabbak kezén köszönnek vissza.

A feloldozás ára

Csanáditól visszafogottabb alkata, de az ország történelmi helyzete is másféle stílust kívánt 1979-ben, mint Juhász Ferencétől 1954, amikor ugyancsak szörnyű idők után jutott lélegzethez az ország, ha csak rövid időre is. Az *Ostorosok* legfőbb, legkényesebb és csak áttételesen sugallt kérdése így hangzik: jóvátehető-e a bűn, amit Magyarország ellen a saját gazdái elkövettek, méghozzá a ránk törő keleti hatalmak ormótlan árnyékában. Folytatható-e még az élet, s ha igen, milyen árat kell fizetni érte. Béla király ősi módszerhez nyúlt: a családon belüli emberáldozathoz. Két fia és hét leánya közül az 1242 elején született Margitra esett a választása.

Nem hinném véletlennek, hogy a költői tartalékaiban és testi energiáiban kimerült, utolsó erejét összeszedő Csanádi erre a korra tekintett. Versének írásakor szívműtétek és zaklatott hetilap-szerkesztői évek voltak mögötte. Láttá, miként hiúsulnak meg régóta melengedett tervei az *Új Tükör*nél: közművelői elképzelései helyett a bulvárizú politizálás fóruma valósult meg a hetilapnál. Mindez nyilván befolyásolta versét.

Történelmi példázat azt mutatja meg, hogy miként próbálja feloldani feszültségeit egy kívülről-belülről szorongatott, tönkre tett és lezüllött, nagy nehezen magához térő, némi eredményeket már felmutató, de változatlanul rossz lelkiismeretű társadalom. A tatárjárás után hihetetlen nehézségek között, de éledezett az ország. IV. Béla az országára törő és az országban keltett katasztrófák ellenére sikeres uralkodóként végezte pályafutását – méltán nevezték őt, túlozva persze, „*második honalapítónak*”. Eszközeiben akkor sem igen válogatott, amikor Isten kegyelmére számítvá saját sarját, az ártatlan Margitot elindította azon az úton, amelyen nem volt megállás. Szentéletű családtagokban nem volt hiány – Béla testvérnénje, Erzsébet sokat használt az Árpád-ház jó hírének. Margit azonban a vezeklésnek és az önfeláldozásnak nemcsak gyakorlója, hanem a mártírja is lett fiatalon.

A tatárdúlás és a polgárháború nyomán szinte divattá lett az aszkézis. Flagelláns csapatok álltak össze és vonultak át a városokon *mea culpa, mea maxima culpa*t kiáltozva, félmeztelenül, korbácsukkal véresre verve magukat: „*vér serked a sanyarú testből, / hajlott hátok vérrel virágzik, / útjokat de csak róják roskadásig*”. Vezekeltek az árván maradtok, a párjukat vagy testvérüket elveszítettek, s a dögvész miatti félelem is önostorozásra készítette azokat, akik már csak a túlvilági kegyelembé vethették reményüket. Ilyen jelenetet örökített meg a *Képes Krónika* egyik miniatűrje. Margit is önostorozó volt. Halála után sündisznó bőréből készített korbácsot találtak ládájában, önkínzása minden képzeletet felülmúlt.

Margit nem csupán a saját üdvösségéért ostromozta-gyötörte magát: erkölcsi tiltakozását is kifejezte mindazon gonoszságokért, amelyeket saját atyafiságától és a többi országvesztő részéről tapasztalt:

*Sok nyomorúság mert szívét megjárta,
nagy gonoszságot mert megutálta,
egy-méhben feküdt atyjafiát,*

⁹ Összehasonlítási alap lehet Juhász Ferenc *A halottak királya* című, IV. Béláról szóló eposza is, de *A tékozló országot* jobb példának érzem a patetikus kifejezésre.

ő atyjáét is, Béla királyét,
hittől-szakadt számos eretnekét,
ordas urakét, pogány püspökökét.¹⁰

Egész létevel tiltakozik a bűnös világ ellen, s inkább elpusztítja önmagát, mintsem hogy előnyeit élvezze az uralkodói család és a körülötte nyüzsgő haszonlesők aljas tetteinek.

A bibliai Jóbra emlékeztető állapotában¹¹ Csanádit vonzotta Szent Margit legendája. Panaszkodni nem panaszkodott, csak emlékezett saját testi és lelki szenvedéseire, és beleérző képességét felszítva, maga elé képzelte az önfeláldozó királylány alakját, aki a középkori ember módján tette, amit tehetett romlásba taszított népe javára. A gyóntató atya által megörökített – és a kétszáz évvel későbbi sorstárs, Ráskai Lea által tolmácsoltt – szavak (a gonosz egyházfejedelmekről, érsekekről és püspökökről) akár egy protestáló 16. századi prédikátortól is származhatnának.

Korszakfelidező eszközök

Csanádi versének szépsége mindenekelőtt abban áll, hogy a formálás nagymestereként alakította anyagát, a tatárjárás utáni Magyarország krónikáját. Elsőül azt a költői leleményt emelném ki, ami az *Írott képek* egészét jellemzi, főként *A Képes Krónika miniatúráira* írt verseket: hogy lírikusként kezeli azt, ami alapjában véve epika.

Csanádi a népköltészetből és a műköltészetből vett példákra támaszkodva változatos, élénk verselést választott. Nem szokványos felező nyolcasokat vagy lompos tizenketteseket használt, hanem aszimmetrikus hangolású tizenegyeseket. A tizenegyes sorokat (olykor rövidebbekkel változtatva) kétségtelenül ő használta líráinkban legszívesebben s legjellemzőbben. Fő újítása mégis inkább a nyelv nemesítésében rejlik, s jó vadalanra talált: a Ráskai-féle átírat sok helyütt plasztikus szövegére. E téren Csanádi nemcsak Aranyon: Adyn is jócskán okult – gondoljunk csak az ő bibliai, kurucos verseire és más, régi magyar irodalmi emlékekből merítő műveire. Itt van például az önsanyargató Margit életformájára utaló kifejezése: „*serken már elő-tikszó-koron*”. Az ősi (és egyes nyelvjárásokban még ma is élő) fordulat értelme: a királylány fölkelt, amikor a tyúkok megszólaltak – azaz pirkadat előtt.¹²

Erdemes visszatekinteni az ötvenes évek első felében (főként 1951 és 1954 között) írt, krónikaszerű versciklusára, a saját háborús élményeit és szülőfaluja háborús történetét hitelesen elbeszélő *Lángban forgó napokra*, és összevetni *A Képes Krónika miniatúráira* írott, ugyancsak „krónikás” verseivel. Míg a régi ciklus verseiben a történések részletes és életszerű megjelenítése volt a cél, az *Ostorosok*ban a korhangulat fölkeltése vált fontosabbá. A nyelvi eszközök – a Ráskai Lea-idézetek, a *Mohácsból* kölcsönzött allúziók, a rímhelyzetbe hozott régmúlt-alakok (*vala-vala*), és a további archaikus fordulatok mind-mind a leírt

10 Nem csupán a református neveltetésű diák beszél itt, aki diákkora óta, Székesfehérvár „*mostoha*” fiaként ellenszenvet táplált magában az urak és egyházfők iránt, hanem a Szent királylány is. Figyeljük a rejtett idézet forrását: „*És kik ez ennyi gonoszságoknak, háborúságoknak tevői, mivelkedői valának keresztyének között, miképpen felül meg vagyon írván, ezeknek az ő gonoszságukat e szent szűz nyilván megutálá. [...] Azaz királynak, az ő atyjának és atyjafiának, István királynak és egyéb uraknak, még ennek felette egyházi fejedelmeknek, érsekeknek, püspököknek gonoszságukat nyilván megutálá.*” I. m. 137. old.

11 Valószínűnek vélem, hogy nem annyira *Jób* című versének írásakor (1975), hanem az *Ostorosok* évében (1979) és később volt a költő a bibliai Jóbra emlékeztető állapotban.

12 A kifejezés többször is előfordul a Ráskai-féle legendában, pl. így: „*szombaton éjjel előtikszókoron halt vala meg*” (mármint a királylány). I. m. 144. old. Másutt: „*imádkozik vala mind előtikszóig*”.

helyzetek időbeli távolságának jelzésére szolgálnak. A „mennyszáziglan felhallik vala”, a „serken már elő-tikszó-koron”, a „Sír nagy bőséggel, gyilkolja-gyötri, / ő gyenge testét ösztövériti” nem csupán „szép, mert magyar és mert régi”,¹³ hanem kifejező, s a régmúlta utalva tárgyiasító és az érzelmeskedéstől elidegenítő. Ugyancsak szépek és mérsékeltre temperálva is kifejezőek az ugyaninnen kölcsönzött-variált fordulatok – például: „Nem kedvez magyar a magyarnak: / hányan, hajj, fegyver által halnak.”¹⁴ Ettől azonban egyáltalán nem szűnik meg a tatárdúlás és a belviszályok jelenre vonatkozathatósága. Épp ellenkezőleg: a régiség a történelem fájdalmas önismerléseire és a mindenkori ember javíthatatlanságára utal. Rég volt, de ma is milyen ismerős – sugallja, s érezzük: az emberiség nem javul, időközönként, ha akadnak is szentek, a történelmi bűnök tovább tenyésznek. Hét évszázad sem volt elég ahhoz, hogy a tatárjárás borzalmait ne ismétlődjenek meg többé, s hogy fiú az apát vagy apa a fiát ne gyilkolja – sokra tartott modernségünk éppúgy nem alkalmas arra, hogy az ördögi körből kitörjünk, mint az ugyanannyit kárhoztatott „sötét középkor”. Érzésem szerint ez a költemény legfontosabb üzenete, s ezért érezzük a régi fóliánsok nyelvezetében szóló költeményt gondolatébresztőnek és múlhatatlanul időszerűnek.

---

13 Mint egy korábbi alkalommal, itt is Kálnoky László *Időszerűtlen vallomására* utalnék: „Képzetelem a múltat mért idézi? / Mért tűnik oly magyarnak, ami régi?” (A költői egyéniség kialakulása, 18. láb., I. köt.)

14 Ld. a 3. sz. lábjegyzetet.